

УДК 284

Анатолій Колодний

Протестантизм на українських теренах

Виокремлюються і коротко розглядаються течії раннього (лютерани, анабаптисти, пієтисти, кальвіністи, англікани, менноніти) і пізнього (баптисти, адвентисти, п'ятидесятники) протестантизму в їх кількісному і територіальному поширенні на українських теренах. Дається змістовна історична довідка про окремі протестантські напрями. Пояснюється мала присутність в Україні течій раннього протестантизму і поширеність пізньопротестантських деномінацій. Докладно аналізується сучасна конфесійна ситуація в Україні. Особлива увага приділяється неопротестантизму на прикладі Церкви Христа, Церкви Ісуса Христа святих останніх днів, харизматичних церков. Дається загальна оцінка процесу входження в український соціум протестантських течій. Виокремлюються тенденції змін виявів протестантизму та з'ясовується значущість останнього в історичній долі України. Критично оцінюючи досвід протестантизації України, автор прогнозує її подальший релігійний розвиток.

Ключові слова: протестантизм, реформатство, нові релігійні течії, конфесійна мережа

Anatoliy Kolodnyy

Protestantism on Ukrainian territory

Early (Lutherans, Anabaptists, Pietists, Calvinists, Anglicans, Mennonites) and late (Baptists, Adventists, Pentecostals) Protestant movements in their quantitative and spatial distribution on Ukrainian territory are distinguished and reviewed. The informative historical background on the some of Protestant movements is given. The reasons for the weak presence of the early Protestantism movements and the prevalence of late Protestant denominations in Ukraine are explained. The modern confessional situation in Ukraine is analyzed in details. Particular attention is paid to the Neo-Protestantism using as example the Church of Christ, the Church of Jesus Christ of Latter-day Saint and the Charismatic churches. An overall assessment of the process of entering of Protestant denominations into Ukrainian society is described. The trends of changes of Protestantism processes and their importance for the historical fate of Ukraine are shown. Critically examining the experience of protestantizing of Ukraine, the author predicts its further religious development.

Keywords: Protestantism, Reformation, new religious movements, confessional network

З нагоди 500-ліття Реформації *актуалізованою* постала тема нинішнього стану протестантизму на українських теренах в різноманітті його конфесійних виявів.

Про історію і сьогодення діючих на теренах України протестантських конфесій можна більш повно прочитати в книгах Інституту релігієзнавства ім. Г. Сковороди: десяти томної «Історії релігії в Україні», зокрема у

5-му томі «Протестантизм в Україні», 6-му томі – «Пізній протестантизм України» та у 10-му томі «Релігія і Церква років незалежності України». Лише в 7-му і 8-му томах – «Релігійні меншини України» та «Нові релігії України» – ми описали більше сотні діючих у нас конфесій, переважно християнських. Ще маємо такі публікації: «Вітчизняний євангельський протестантизм: історія, досвід, проблеми» [1]; «Європейська Реформація та український євангельський протестантизм» М. Черенкова [2]; «Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації» В. Докаш [3]; «Ортодоксія в християнстві: протестантський вимір» Л. Стасюк [4]; «Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії» Р. Сітарчука [5]; «Церква Ісуса Христа Святих останніх днів в історії і сьогодні» А. Колодного [6] та інших.

Нас із Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України часто звинувачують в тому, що ми не даємо критики віровчення і практичної діяльності описаних нами більше сотні конфесій. Це так. Ми не критикуємо, а прагнемо об'єктивно описати віровчення, обрядову практику й організаційну діяльність всіх в Україні сущих релігійних течій. Це дає нам можливість підтримувати з ними творчі відносини. Ми описали конфесії, а ось доброзичливе, а чи ж критичне сприйняття їх за тими, хто читає наш об'єктивний інформаційний матеріал.

Мета дослідження – коротко розкрити особливості етапів появи і поширення на українських теренах протестантизму, виокремити наявні в нинішній релігійній мережі протестантські течії щодо їх кількості і діяльності.

Толерантність українців у їх ставленні до інших релігій давала можливість знаходити на українських землях притулок послідовникам різних гнаних в сусідніх країнах конфесій. Водночас тут не знаходили відторгнення й ті віровчення, з якими приїздили різні місіонери. Шляхи появи й поширення у нас різних протестантських конфесій надто різноманітні.

В повоєнну добу, хоч Конституція УРСР формально й гарантувала свободу совісті, а відтак свободу релігії, конфесійна діяльність в Україні багатьох течій всіяко обмежувалася, урізноманітнення конфесійного життя стримувалося владою. Відтак свобода релігії гарантувалася, але відсутньою була свобода віросповідань. Офіційно було зареєстровано лише біля 10 релігійних течій. Тут були неукраїнські православні і

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

римо-католики, старообрядці, мусульмани й іудеї, баптисти та адвентисти. Ув'язненими були греко-католики, україно-православні, п'ятидесятники, свідки Єгови, баптисти Ради Церков, інші небажані владі конфесії.

Закон про релігійні культури значною мірою ускладнював можливості реєстрації чи відкриття нових парафій або нових релігійних спільнот і водночас надто спрощував процедуру їх закриття. Державна політика войовничого атеїзму, яка здійснювалася особливо активно з 1954 р. і до середини 80-х років минулого століття, призвела до значного скорочення як релігійної, так і конфесійної мережі. Існувало навіть якесь змагання між областями в кількості зменшення релігійних громад, а ще більше – «сект», до чого відносили всі християнські течії, які не належали до православ'я чи католицизму.

Пожвавлення релігійної діяльності різних конфесій в Україні наступило з початком горбачовських перебудовчих процесів. Воно захопило переважно Західні і Центральні області країни. На її Півдні і Сході це пожвавлення було незначним, локальним. В ці роки спостерігається також посилення місіонерської діяльності прибулих із-за кордону проповідників, зокрема різних протестантських церков і неорелігійних течій. Зарубіж почав наповнювати Україну релігійною літературою. І не лише видрукованою різними мовами Біблією чи окремо Новим Завітом, а й іншими духовними виданнями. З'являються релігійні передачі по радіо і телебаченню.

В 1991 р. в Україні вже діяло 12 962 релігійні громади, які володіли 9 449 культовими будівлями. Активізація діяльності протестантських об'єднань сприяла зростанню кількості їх громад. В 1991 р. Церква євангельських християн-баптистів мала їх 1 127, інші баптистські течії – 78, Союз християн віри євангельської – 565, інші євангельські течії – 160, реформатська Церква – 91, Церква адвентистів сьомого дня – 276, об'єднання «свідків Єгови» – 366 [7, с. 204–212].

Тоді ж в Україні почали свою діяльність й нові, як для неї і її історії, християнські течії. Так, на означений рік харизматична Церква Повного Євангелія мала три громади, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів – дві, пресвітеріани – одну.

Останнє десятиріччя минулого століття, що засвідчують видрукувані нами у всіх числах щорічника «Релігійна свобода» таблиці, – це період

інтенсивного розвитку релігійної мережі в Україні. При цьому зростає не лише кількість релігійних громад (на початок 2000 р. їх було 22 718), священнослужителів (21 281), монастирів (250), духовних навчальних закладів (121), видання релігійних періодичних видань (194), зростає також і чисельність послідовників різних конфесій. Збільшується при цьому й сама кількість діючих в країні конфесій. Якщо в 1991 р. у нас на реєстрації знаходилося 42 релігійні об'єднання (з них 33 християнського коріння, по одній іудейській, мусульманській і рідновірській громаді, 4 – орієнталістських і 2 – синкретичних), то вже в 2 000 р. їх було більше 90 (з них 49 – християнського коріння, 6 іудейських та 4 мусульманських, дві неоязичницьких, 6 – орієнталістських і 6 – автохтонних чи синкретичних) [7].

Нинішньої повної конфесійної ситуації в країні офіційна статистика не дає. Бо ж видрукувані державною службою під грифом «інші» показники приховують дійсний стан речей. Серед цих «інших» утаємничені подеколи десятки різних релігійних течій, насамперед тих, які організаційно і кількісно щодо своїх вірян є частіше невеликі, а то й ті, які не йдуть на офіційну реєстрацію. Особливістю нашого законодавства є те, що таку діяльність релігійних спільнот воно дозволяє.

Останні соціологічні дослідження засвідчили, що десь 6 відсотків опитаних в Україні взагалі не є вірянами, 12 відсотків опитаних, заявивши про свою релігійність, при цьому не змогли визначити свою конфесійну належність або ж в ній були надто мізерні. Так, 0,1 відсотка опитаних сповідують іслам, а 0,06 відсотка – буддизм. Майже 80 відсотків респондентів назвалися християнами, з них 88 відсотків вважають себе православними, 6 відсотків – греко-католиками, 1 відсоток – римокатоликами, 5 відсотків – протестантами, біля 2 відсотків – іншими християнами.

У 2016 р. релігійна мережа України мала офіційно зафіксованими 35 709 організацій (в 2008 р. – 33 841). Із них: релігійних громад 34 183 (33 085 зареєстрованих і 1 098 незареєстрованих), 516 монастирів із 6 901 насельником (в 2008 р. – 421 із біля 6,6 тис. насельниками), 75 братств (було 74), 359 місій (333), 198 духовних навчальних закладів із 19 862 слухачами (було в 2008 р. 192 д.н.з. із 18,4 тис. слухачами), 12 179 конфесійних шкіл, 484 періодичні видання (з них 329 друковані і 133 електронні). Діяльність релігійних організацій обслуговували

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

86 центрів і 292 управління, 31 851 конфесійний служитель, з яких 804 – іноземці. Лише за один 2015 рік мережа зросла на 392 релігійні громади, на 101 особу зросла кількість служителів-іноземців, 114 періодичних видань, збереглася кількість монастирів і духовних навчальних закладів, проте на 8 038 зменшилася кількість слухачів в останніх, на три одиниці зменшилася кількість братств і на шість – місій. В порівнянні з 2008 роком кількість релігійних організацій в країні збільшилася на 1 868 одиниць [8, с. 190–204]. Найважливішою складовою релігійного життя в Україні є православ'я. Загалом воно об'єднує нині (без старообрядців) 19 134 релігійні організації. Помітні цифри дають греко- і римо-католики, порівняно дрібними є мусульмани, іудеї.

2017 рік в Україні і в світі відзначають як рік 500-ліття Реформації. Відомо, що 1517 р. доктор теології Мартін Лютер оприлюднив у Віттенберзі свої 95 тез, спрямованих проти практики індульгенцій, претензій кліру на посередницьку роль між людиною і Богом та ін. В серії своїх праць Лютер обґрунтував основні принципи нової, попри католицизм і православ'я, течії християнства – протестантизму. Термін цей пов'язаний з «протестацією» 6 князів-лютеран і представників 14 німецьких міст з приводу посягань католицької партії (Шпейєрський рейхстаг, 1529) на принципи свободи віросповідань. Основні принципи лютеранства були сформульовані самим Мартіном Лютером і його сподвижниками в 1530 р. у так званому Аугбурзькому віросповіданні (лат.: *Confessio Augustana*). Документ мав дві частини: перша включала в себе 21 статтю віри (про Трійцю, первородний гріх, Ісуса Христа, виправдання вірою та ін.), а друга – 7 статей з описанням помилок і зловживань Папської влади, які мала усунути Реформація. Основними принципами лютеранського протестантизму є: досягнення спасіння лише вірою, а не якимсь обрядодіянням; загальне священство, а не поділ вірян на мирян і клір; богонатхненність лише Біблії, а не якихось ще священних передань; шлях до спасіння відшукувай в своєму земному житті, а не у втечі від світу та ін. Відкидається чернецтво, поклоніння святим, мощам, заперечується авторитет пап з їх декретами і посланнями, рішення т. зв. святих соборів й ін. Богослужіння має вестися національними мовами, а не на незрозумілій латині.

Найголовнішим виявом реформ Лютера став переклад Біблії як єдиного джерела одкровення національною мовою. Віряни через вільне

читання її особисто прилучилися до Священного писання, а не через фрагментарне слухання його під час Богослужінь.

Лютеранство – це перша течія раннього (інколи називають ще ренесансно-реформованого) протестантизму. Вслід за нею в Швейцарії з'являються такі його течії, як кальвінізм (1536), а в Англії – англіканство (1534). Ранніми течіями протестантизму були ще анабаптизм, меннонітство, антитринітарії, соцініанство та інші. По-різному вони виникали й поширювалися, мали свої віроповчальні особливості.

Діяльність деяких із течій раннього, реформаційного протестантизму тією чи іншою мірою виявлялася й на українських теренах. Зокрема, в 1536 р. у Володимирі-Волинському з'явилася громада анабаптистів. В XVI столітті на наших теренах почали діяти лютерани, кальвіністи, антитринітарії, а в XVII столітті в українських знатних родинах прижилися ще й соцініани. Діяльність ранніх протестантів виявлялася переважно на західно-українських теренах, хоч подеколи вони з'являлися й на Київщині і на Поліссі. Тут протестантизм був причетний переважно до культурно-національного піднесення, розвитку книгодрукування (Симон Будний, Василь Тяпинський, Валентин Негалевський та інші). При цьому варто ще згадати Крехівський апостол (др. пол. XVI ст.), аноніми Нягівські Євангельські повчання (той же час), Учительні Євангелія, збірки проповідей тощо [9, с. 339–366].

До раннього протестантизму я б відніс ще й пієтизм, послідовник якого професор Симон Тодорський, працюючи в Києво-Могилянській Академії, мав вплив на нашого Григорія Сковороду, який після своїх поїздок по Європі, навчання в університеті у місті Галле й глибшого знайомства з пієтизмом після повернення додому відмовився поповнювати собою православних «стовпів необтесаних». То ж недаремно баптисти включають його як постать своєї історії на українських теренах [10, с. 115–125].

Із течій раннього протестантизму нині в Україні діють насамперед лютеранські спільноти. При загальній кількості їх на 2016 рік 85 організацій, 31 з них належать до німецьких лютеран. Розбудований при допомозі лютеран із Німеччини Центр їх знаходиться в Одесі. Загалом громади німецьких лютеран відносно рівномірно розміщені в 17 областях країни. За роки незалежності України німецькі лютерани зросли з 5 в 1992 р. до 42 громад в 2010 р. До 2016 р. кількість їх чомусь зменшилася до 31 громади.

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

Окрім німецьких, в країні порівняно швидко утвердилися Українські лютерани. Так, в 1992 р. вони мали лише три громади, а в 2005 р. їх налічувалося вже 43. Нині наявними є 34 організації українських лютеран. Кількісно тут виділяються хіба що Тернопільська (6), Житомирська і Київська (по 5) області. Українські лютерани мають в Тернополі свій навчальний заклад, видруковують часопис «Стяг».

В інформації Державного департаменту релігій наявні ще якісь 20 лютеранських організацій. Деся зникла до останнього фіксована ще Шведська лютеранська громада, яка діє в селі Зміївка (кол Шландердорф) на Херсонщині. Автору статті доводилося бувати в цих лютеран, дечим допомогти в діяльності їхньої спільноти. Зокрема упорядкувати дорогу перед приїздом до Зміївки шведського короля. З постановням України як незалежної держави шведські лютерани чомусь вирішили переїхати на свої історичні терени. Але в Швеції вони довго не протрималися і повернулися на добре обжиті ними в Україні землі. Ландшафи Зміївки, розташованої на високому березі Дніпра, зачаровують.

Реформати-кальвіністи не знайшли в Україні такого поширення, як лютерани. Їх ми маємо на Закарпатті і в деяких інших областях країни. На Закарпатті знаходиться центр Угорської реформатської церкви України із 118 діючими в 2016 р. організаціями. Українська євангелічно-реформатська церква має 5 своїх громад – по дві в Рівненській і Луганській областях, одна – на Хмельниччині. Діяльність реформатів в Україні всебічно описала у своїх працях Л. Стасюк.

Англікани представлені в Україні двома громадами в Києві. Скоріше це є припосольські конфесійні спільноти. Як знаємо, главою Англіканської Церкви є король/королева Англії. Виникла ця протестантська течія в XVI столітті в ході боротьби короля Генріха VIII за політичну незалежність від папства. Англіканство є державною релігією в Англії.

В період Реформації в Англії і Шотландії з'явився кальвіністський рух пресвітеріан, засновником якого був Дж. Нокс (1505–1572). Основні принципи течії викладені в книзі «Вестмінстерське віросповідання» (1648). Виражаючи волю нового дворянства і великої буржуазії, пресвітеріани виступили проти королівського абсолютизму і англіканської церкви за республіканський суспільний устрій і повернення до первісного християнства. На чолі спільноти громад нової християнської течії

стояв обраний з мирян Пресвітер. З часом в конфесії з'явився так званий Колоквіум – збори старійшин і пастирів парафій, пізніше – провінційний синод. Якщо в 1995 р. в Україні було лише 8 громад конфесії, то в 2010 р. їх було вже 80. На 2016 рік пресвітеріани мали в Україні 68 своїх громад. Спільноті належать два духовних навчальних заклади із 93 слухачами, наявний у неї 81 священослужитель-пресвітер. Кількістю громад виділяються Київ і Київщина (24) та Миколаївська область (10).

Анабаптизм як ранньопротестантська конфесія на українських теренах не поширився, але знайшла місце його відгалужка з назвою менноніти. Це – від імені її засновника Менно Симонса. Культурна практика меннонітів близька до баптистської. Менноніти мають в Україні 7 своїх організацій (5 з них – на Запоріжчині). Методисти в окрему церкву відокремилися від англіканства, на початках утворивши Товариство діяльного благочестя (Оксфорд, 1729). Тут маємо акцент на методичності релігійного пізнання, безпосередній участі віруючого в житті громад. Нині в Україні є 8 організацій методистів. В Полтаві діє ще якась Кореїська методистська церква. Порівняно чисельною в Україні є спільнота назарян. В 1995 р. вони мали 8 громад. Із наявних нині 26 їх організацій 11 діють на Вінниччині.

Не стану тут говорити про передреформаційний період в історії європейського християнства з його раціоналістично-єретичними рухами західно- (вальденси, катари, альбігойці, бичувальники та ін.) й східно-європейського (богоміли, нестяжателі, стригольники, «жидовілі») походження, а також про ранньохристиянські вчення Дж. Вікліфа й Яна Гуса. До України ці рухи якимось спільнотно не дійшли. Але духовний вплив їх був відчутний. Згадаймо, як у своїй поемі «Єретик» Тарас Шевченко зазначив, що хоч «гладкі та червоні, мов бугаї в загородку» на «суді нечестивому» католицькі кардинали Яна Гуса за «Євангелії Правди» як єретика «осудили, запалили». Але «Божого Слова, – зазначає поет, – вони не спалили». Звертаючись до П. І. Шафарика, Кобзар писав:

«Привітай же в своїй славі

І мене убогу

Лепту-думу немудрую

Про чеха святого,

Великого мученика,

Про славного Гуса!

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

*Прийми, отче. А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І єретиками
Отакими як Констанцький
Єретик великий» [11, с. 263].*

Про реформаційний період постання і розвитку протестантизму на українських теренах ми коротко вище вже написали. Ґрунтовніше про це можна дізнатися, прочитавши відповідний розділ в нашому 7-му томі «Історії релігії в Україні» [12, с. 282–368]. Течії цього періоду не позначилися якимись своїми значимими впливами на українському релігійному полі, також не виявили вони себе і в нашому духовному житті. Їх нібито й не було на українській землі. Хіба що реформатство сприйняли угорці на Закарпатті і воно ввійшло в їх духовний світ. Певною мірою світобачення Григорія Сковорода має відгомін пієтизму, який не сприймав закостенілість християнського богослов'я, ставив релігійні почуття вище релігійних догматів. Про це писав Г. Флоровський так: «Ще в Могилянській Академії Сковорода увійшов у всі ці стоїчні, платонічні і пієтичні інтереси» [13, с. 120]. Але ж у своєму віросповіданні Сковорода пієтиком все ж не став. Це було небезпечно за умов домінування православ'я.

Більш поширеним в Україні виявився пізній протестантизм з його надто чисельними течіями – баптистами, євангелістами, адвентистами (насамперед сьомого дня), п'ятидесятниками та ін. Течій пізньопротестантського напрямку християнства нараховували в 2016 р. у нас 8691 свою організацію (в 2008 р. їх було 8 428).

До пізньопротестантських течій євангельської зорієнтованості, поширених у нас, належать насамперед християни-баптисти, що з'явилися на українському Півдні у Херсонській губернії в середині ХІХ століття. Протестантизм на Україну приходив переважно через німців-колоністів. Молилися вони на своїх конфесійних зібраннях протягом години. По німецькому це die Stunde. Звідси й пішла в простонароді ймування їх, а також і тих українців, які приймали протестантизм, штундами.

Загалом баптисти у нас на початок 2016 року мають 3034 своїх організацій, 2691 з яких належить до очолюваного нині старшим пастором Всеукраїнського Союзу церков євангельських християн-баптистів В.С.Антонюком. В 1992 р. ВСЦ ЄХБ мав 1127 громад. Рада Церков ЄХБ налічує 45 організацій, Братство незалежних церков і місій ЄХБ – 26, організаційно невизначених в офіційній статистиці – 272. Відзначимо деяке гальмування в останні роки у зростанні організацій баптистів. В 2008 р. їх було 3025. За 8 років ріст лише десь на 11 організацій. Надто мало!

Найбільше інституалізованим є ВСЦ ЄХБ. У нього 39 духовних навчальних закладів, що налічують 5504 слухачів, 1263 недільні школи, 23 ЗМІ, з яких 14 друкованих і 9 електронних. ВСЦ ЄХБ має біля 3-х тисяч пасторів-служителів.

Серед євангельських церков якась одна за своїми цифровими показниками особливо не відзначається. Так, Асоціація місіонерських церков ЄХ налічує 22 організації, Собор незалежних ЄЦ – лише 10, невизначені у підпорядкуванні – 354 організації. Цифра варта конфесійної розшифровки.

Громади Всеукраїнського Союзу церков євангельських християн-баптистів найбільш поширені в Чернівецькій (170), Київській з Києвом (231), Вінницькій (154), Одеській (158) та Черкаській (169) областях. Рада Церков євангельських християн-баптистів, маючи 45 організацій, найбільше має на Вінниччині – 20.

Потужно – 2 815 організаціями – представлені в пізньому протестантизмі і зростають порівняно з іншими інтенсивно християни віри євангельської – п'ятидесятники (в 2008 р. їх було 2517). Очолюваний Михайлом Паночком Всеукраїнський Союз християн віри євангельської (п'ятидесятники) з 1706 своїх організацій більше всього має їх в Рівненській – 272, Волинській – 203, Чернівецькій – 108, Львівській (107) та Тернопільській (111) областях. У 18 духовних навчальних закладах Церкви навчається 1433 слухачів. Наявні 1009 недільні школи. Церква має 32 ЗМІ, з яких 22 – друковані і 6 – електронні. Щоліта вже десь протягом 15 років Церква ХВС проводить в своєму Малинському таборі півмісячні п'ятитисячні молодіжні збори. В молоді вона вбачає своє майбуття.

Союз вільних церков ХВС налічує 133 організації. Найбільше їх в Києві (20) і Полтавській області (19). Союз Церкви Божої України має

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

86 своїх організацій. Вони є у 8 областях країни (найбільше на Донеччині – 23, Херсонщині – 18, Кропивниччині – 15). Центр Божої Церкви ХВС в пророцтвах нараховує 142 організації (найбільше на Кропивниччині – 29). Нижче названа низка інших християнських меншин офіційно зареєстрованих органами державної влади. В офіційній статистиці ще значаться 737 організацій християн віри євангельської, інституційна приналежність яких не визначена. Найбільше їх у Вінницькій (105) та в Черкаській (82) областях. В межах дещо більше-менше 50 громад віряни ХВС є у Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Київській, Полтавській, Харківській й Чернівецькій областях та в місті Києві. Всі ці невизначені мають 11 своїх навчальних закладів із 2130 слухачами, 1373 недільні школи, 3341 пастора-служителя.

Есхатологічний протестантизм представлений в Україні адвентистами (1101 організація) і свідками Єгови (929). Адвентисти зросли до наявних нині цифр з 276 організацій 1992 року, а свідки Єгови – з 366. Окрім Церкви адвентистів сьомого дня, є ще адвентисти реформаційного руху. Їх – 41 організація, переважно в Чернівецькій (19) і Закарпатській (11) областях. Незалежних адвентистських громад маємо лише 6. Спостерігається останніми роками зменшення громад офіційної реєстрації і адвентистів, і Свідків Єгови.

Потужною є Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня, президентом якої є С. В. Носов. В 4-х навчальних закладах конфесії навчається 287 слухачів. Церква має свої 710 суботніх шкіл, 18 ЗМІ. Обслуговують організації її 971 пастор. Громади Церкви відносно рівномірно розташовані по Україні. Виділяються хіба що Вінницька (105), Чернівецька (101) та Черкаська (82) області. В межах 50 громад адвентисти діють в Дніпропетровській, Закарпатській, Київській з Києвом та Полтавській областях.

Свідків Єгови часто у нас виключають із протестантських спільнот. А тим часом у всьому вони зберігають вірність християнству і в дечому є більш близькі до вихідного протестантизму, ніж пізньопротестантські течії. Те, що Свідки по-своєму розуміють святу Трійцю, ще не є вагомим аргументом на їх нехристиянськість, бо ж в жодній із християнських конфесій цей догмат так і не знайшов якогось зрозумілого з'ясування. Та й в Новому Завіті про нього мало сказано. У всякому разі із Свідками можна солідаризуватися в тому, що не слід урівнювати Сина з

Батьком. До того ж, засновником спільноти дослідників Біблії, з якого зродилося Товариство свідків Єгови, був протестант-адвентист Чарльз Руссель. Офіційна статистика держдепу релігій дає 929 організацій свідків Єгови в Україні в 2015 р. Тим часом офіційна інформатика самого Товариства їх налічує в Україні 1566 із майже 143 тисячами членів. Єговістські громади діють переважно в Закарпатській (162), Донецькій (83), Харківській (90), Чернівецькій (63) та Львівській (50) областях. Вражає цифра вісників конфесії у світі – 8 220 105 і в Україні – 142 736. Свідки Єгови ведуть надто інтенсивно місіонерську діяльність. За даними їх міжнародного центру, лише в 2015 р. вони мали 1 933 473 727 годин служіння, середню кількість своїх піонерів щомісяця 1 135 210. До того ж, ще допоміжних піонерів щомісяця мали 43 504. Я ці цифри навів свідомо. Інколи з боку традиційних Церков звучить докір на адресу Свідків за їх місіонерську діяльність, зростання на цій основі кількості їх вірян і організацій. Традиційники ж прагнуть, не виявивши якісь свої бажання до цього і дієву активність, свою місіонерську лінивість, зберігати, а то й примножувати кількість своїх вірян. Вони у них – прихожани, а їх зібрання – приход. На мій закид одному із предстоятелів православних Церков (свідомо не називаю якої) почув відповідь: «Ми не покликані до цього. Самі віряни мають відчувати потребу в своїй присутності в храмі на службі Божій». Проте зрештою він погодився на моєму звинуваченні священників у фактично тижневій богослужбовій бездіяльності, в неналагодженні роботи недільних шкіл, яких Церква офіційно має менше, ніж парафій, та ін. При цьому він зауважив, що йому досить мати протягом місяця два похорони, щоб жити безбідно.

В статистиці Держдепу за 2015 рік значаться 1380 ще якихось «окремих протестантських організацій», а відтак конфесійно невизначених. Чи не забагато для конфесійно-організаційної невизначеності !?

До неопротестантських організацій, успішно діючих нині в Україні, належать Новоапостольська Церква, Церква Христа, Армія спасіння та Церква Ісуса Христа Святих останніх днів.

Новоапостольські спільноти (їх 58) відносно рівномірно розміщені по всіх областях України. Виділяються тут хіба що Запорізька (7), Миколаївська (6) та Херсонська (5) області.

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

Нещодавно надто активна Церква Христа має 126 своїх діючих в 7 областях організацій. Особливою їх активністю відзначається Донеччина (72), Дніпропетровщина (12) і Полтавщина (9). Церква має три свої духовні навчальні заклади, п'ять засобів масової інформації, 88 недільних шкіл. Знизилася активність Армії спасіння. Її репрезентують лише 11 організацій (зокрема по три в Києві і Харкові). Мормони (а це Церква Ісуса Христа Святих останніх днів) презентують себе в 22 областях України (окрім Кропивниччини). Церква має 44 організації із 423 священнослужителями, 110 з яких є іноземці. Видруковується українською мовою часопис конфесії «Ліягона». В Києві діє єдиний на Україну і прилеглі держави храм Церкви ІХСОД.

Порівняно новим для України є харизматизм. Він, при великій чисельності своїх організацій, представлений багатьма невеличкими самобутніми спільнотами, що формуються переважно навколо когось із активно діючих пасторів. Тому невизначених організацій харизматів виявилось 770 в статистиці Держдепу з питань релігій Міністерства культури. Із відомих раніше харизматичних спільнот Сандея Аделаджі («Церква Божа»), Генріха Мадави («Перемога»), Пилипа Савочки, Софії Жукотанської, інших в іменованих в мережі 2015 року чомусь жодна з них не згадується, хоч вони й нині є активно діючими. Згадаємо щонедільні в переповненому Палаці спорту молитви із елементами «зцілення» Церкву «Відродження» Володимира Мунтяна.

Серед харизматів найбільшою спільнотою із названих в статистиці є Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України (повного Євангелія). В Об'єднанні нині налічується 336 організацій. В конфесії наявні два свої духовних навчальних заклади, 88 недільних шкіл, 9 – ЗМІ, з яких 8 є друкованими.

Українська християнська євангельська Церква, відома по своєму порівняно активному очільнику Леоніду Падуну, має 170 організацій, з яких 95 на Донеччині і 24 на Луганщині. Громади Церкви є ще в 9 областях країни. УХСЦ має три свої духовних навчальних заклади із 135 слухачами, 34 недільні школи, 13 ЗМІ, 12 з яких – друковані.

До Церкви Живого Бога належить 55 організацій, Духовних центрів «Нове покоління» – 59, «Відродження» – 24.

В офіційній реєстрації Департаменту у справах релігії значаться такі християнські спільноти, про які ми мало що знаємо. Кількістю своїх

організацій вони порівняно невеличкі. Назвемо їх: Корейська баптистська церква (1), Об'єднання християнських церков України «ІХТІОС» (було 9, нині 2), Чеська євангельська церква (2), Об'єднання біблійних місіонерських церков України (1), Церква євангельських християн в дусі апостолів в Україні (19), Український центр об'єднання церков християн євангелістів (189), Духовний центр «Нове покоління» (59), Духовний центр «Відродження» (24), Центр об'єднання євангельських церков України (2), Український Центр об'єднаної Церкви християн віри євангельської (154), Духовний центр зореславно християнства «Таолан» (1).

Серед нових християнських течій значаться: Церква Живого Бога (55), Собор Церков України ХВС «Відкрита Біблія» (11), Об'єднання Церков християн суботнього дня для Церкви Божої (39). Християнське коріння мають діючі в Україні Церква Останнього завіту (6) та Церква Нового Єрусалиму –сведенборгців [14, с. 190–213].

У всіх пізньопротестантських і неопротестантських Церквах є необхідні для ефективного функціонування управлінські структури, в тому числі й республіканські духовні центри. В останні роки зміцнюється матеріальна база їх релігійної діяльності, ведеться ними активна релігійно-просвітницька, морально-виховна, місіонерська та благодійницька робота. Мережа протестантських духовних навчальних закладів постійно зростає. Баптисти їх мають 46 з 6 636 слухачами (десять років тому було 9 218), євангелісти – 9 із 575 слухачами, п'ятидесятники – 30 із 2130 слухачами (було 24 із 1338 слухачами), адвентисти – лише чотири із 287 слухачами (було 484). Є вони в пресвітеріан та українських лютеран. Якщо православні і католицькі об'єднання відчують потребу в кадрах священнослужителів, то кількість протестантських пасторів у два-три рази більша, ніж громад. В протестантських Церквах налагоджується видавнича діяльність. Так, баптисти мають 24 (десять років тому 15) періодичних видань, п'ятидесятники – 60 (було 50), євангелісти – 3, адвентисти – 21, українські лютерани – 2, по одному реформати і пресвітеріани. Водночас всі протестантські спільноти завозять багато різної літератури із-за кордону. Тут особливо відзначаються Свідки Єгови, яким щомісяця надходять часописи «Вартова башта» і «Пробудись!», мормони із щомісячником «Ліягона». Протестанти мають 4188 недільних шкіл, діє 216 їхніх місій.

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

В останні роки в Україні набули поширення новітні релігійні течії і напрями. Вони мають 2111 своїх різноманітних релігійних організацій, з яких 1717 – неохристиянські, 138 – орієнталістські, 150 – рідновірські, 26 – самобутніх конфесійних орієнтацій і 80 – невизначених офіційною статистикою. Серед неохристиянства найбільше громад харизматичного напрямку (1414). Вони є переважно в східних і південних областях та в столиці. Було їх багато в Криму. Ростуть кількісно громади Церкви Повного Євангелія (336), Новоапостольської церкви (58), Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів – мормонів (44, десять років тому 57).

Цікава географія неорелігій. Так, Церква Повного Євангелія із 336 своїх громад 51 має в Херсонській, 43 – в Донецькій, 40 – в Чернігівській, 36 – в Одеській, 29 – в Запорізькій, 28 – в Луганській областях. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів має по 1–2 своїх громад в більшості областей країни. В Києві і області їх 11, в Харківській області 4. Громади новоапостольців (58) рівномірно розміщені по всіх областях України [15].

Порівняльний аналіз цифрового матеріалу про зміни релігійної мережі України засвідчує те, що екстенсивний етап розвитку релігійного життя в країні закінчився десь в 2000 р., відбувся перехід його в етап інтенсивного розвитку. В наступні роки мали щорічне збільшення по нисхідній цифрових показників. Бум зміни припав на 1988–1990 рр., коли кількість громад збільшувалася щороку в середньому на 32 відсотки. Десь із 2010 року знову маємо певне інституційне пожвавлення, зокрема збільшення організаційних виявів традиційних спільнот.

Відтак дамо узагальнюючі **висновки**, відповідаючи на питання: Які загальні тенденції характеризували історичну зміну виявів протестантизму на українських теренах і зміну протестантської мережі в роки незалежності? В чому важливість протестантизму в історичній долі України?

1. Якщо в західноєвропейському суспільному житті протестантизм загалом зіграв прогресивну роль, країни з його домінуючими конфесійними виявами загалом характеризує історичний поступ, то це не можна сказати про Україну. Домінуюче православ'я і підспівуюча йому влада (як царська, так і радянська) законодавчо утримувала протестантські

спільноти в статусі «сект», заганяла їх діяльність в сімейну шкарлупу, формувала щодо них негативну громадську думку. Позитив протестантизму віднаходжу в їх діяльності як високоморальних спільнот, спільнот вірності заповідям християнської релігії.

2. Це не можемо сказати про передреформаційний і реформаційний протестантизм, бо ж він своїми спільнотами на наших теренах майже не поширився. Високоморальність несли в наше духовне життя течії раннього протестантизму – баптисти, євангелісти, п'ятидесятники, адвентисти та ін. Це можу сказати зокрема про баптистські спільноти, які були в моєму селі Білозір'я на Черкащині, де із дітьми з сімей Демиденків, Лизогубів і Сенченків я дружив.

3. Відзначаємо наявність здрібнення організаційних виявів пізньопротестантського бачення християнства. Тут маємо: і абсолютизацію деяких віроповчальних його елементів; і абсолютизацію певних положень біблійного тексту; і віднайдення якогось свого шляху особливого спілкування з Богом; і сакралізацію чи самосакралізацію декого із конфесійних діячів; інші мотиви виокремлення конфесійних спільнот. Одні це здрібнення розглядають як антихристиянську діяльність, бо ж Ісус Христос закликав, щоб всі були «одно». Інші розглядають кожну нову конфесію як новий листочок на дереві християнства, а чим дерево багатолістіше, тим воно живучіше.

4. В Україні наявна тенденція більш інтенсивного розгортання мережі протестантських спільнот, скажемо так, традиційних як для України конфесій, зокрема баптистів, п'ятидесятників, адвентистів та єгівістів. При нинішніх темпах зростання спільнот цих релігійних течій вони десь через 25 років матимуть половину кількості релігійної мережі України. Проте останнім часом маємо зменшення і їх зростання. Тут помітну протидію протестантам творять традиційні для України православні і католицькі Церкви, наявне приховане сприяння останнім з боку влади, формування громадської думки щодо них як сектантів та ін.

5. Не сприйняття українцями протестантизму, а звідси й гальмування процесів їх інституційного зростання, зумовлене ще й тим, що його спільноти в масі своїй знаходяться поза процесами суспільного поступу українства, нашого національного відродження, розбудови Української України. Деякі з них, зокрема баптисти й адвентисти, орієнтуючись на т.зв. Євроазійство їх російського керівництва і

2. Реформація та її вплив на соціальні й культурні процеси в Україні

виявляючи байдужість до орієнтацій України на Європу, цим самим підслуговують тим політичним силам, які були зорієнтовані на Азійство, дружбу з віковичним ворогом України – Московією. Їхнє Євроазійство – це, іншими словами, той же «русский мир» Путіна й Кирила – московського патріарха. Ці конфесії живуть в Україні, а думають не по-українськи, прямо кажемо – вороже нам.

6. Серед протестантських конфесій проукраїнської зорієнтованості варто назвати Українських лютеран, очолюваних В'ячеславом Горпинчуком, і Церкву християн віри євангельської – п'ятидесятників, очолювану Михайлом Паночком. Така зорієнтованість останньої спільноти виявляється за умов, коли московські п'ятидесятники, зокрема один із їх лідерів Ряховський навіть слугує радником у Путіна. В офісі Церкви ХВС-П можна прочитати десь слушно запозичені ними слова К. Маркса: «Якщо людина не знає мови народу, на землі якого проживає, то вона є або гостем, або найманцем або ж окупантом».

7. Кількісно домінуючі в Україні протестантські спільноти входять до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а відтак у своїй діяльності підключаються до визначених нею заходів, зокрема формування міжконфесійної толерантності, участі в процесах демократизації суспільного життя, формування високоморального суспільства, волонтерства і капеланства, інших форм соціального служіння.

8. Збільшення кількості нових релігійних течій в Україні (в тому числі й неопротестантських і з християнським корінням) на 25-му році її незалежності фактично вже призупинилося, практично склалася мережа неорелігій, а відтак поява нових із них вже скоріше буде випадковістю. Ознаки живучості й зростання, окрім інших неохристиянських утворень, виявляють лише харизматичні Церкви, що є відображенням світової тенденції розвитку християнства, несприйняття освіченим християнином вияву своєї релігійності лише через обрядові форми, монополізацію богослужбової функції лише служителями культу та ін.

1. Вітчизняний євангельський протестантизм: історія, досвід, проблеми : наук. збірка. – К. : УАР, 2011. — 247 с.
2. Черенков М. Європейська Реформація та український євангельський протестантизм / М. Черенков. — К. : Вид-во «Християнська просвіта», 2008. — 566 с.

3. Докаш В. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації / В. Докаш. — Чернівці : Книги-XXI, 2007. — 543 с.
4. Стасюк Л. Ортодоксія в християнстві: протестантський вимір / Л. Стасюк. — Житомир : Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2014. — 294 с.
5. Сітарчук Р. Адвентисти сьомого дня в українських землях у складі Російської імперії / Р. Сітарчук. — Полтава : Вид-во Полтав. педуніверситету, 2011. — 376 с.
6. Колодний А. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів в історії і сьогодні / А. Колодний. — Полтава : Вид-во Полтав. педуніверситету, 2014. — 117 с.
7. Релігійна свобода : щорічник. — К. : УАР, 2016. — № 19. — 216 с.
8. Колодний А. М. Релігійна мережа України 2015 року в її конфесійному зрізі і проблемах / А. М. Колодний // Релігійна свобода : щорічник. — К. : УАР, 2016. — № 19. — С. 190–204.
9. Історія релігії в Україні : підручник / за ред. А. Колодного і П. Яроцького. — К. : Знання, 1999. — 736 с.
10. Колодний А. М. Сквородинівська людина – виразник протесту / А. М. Колодний // Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах. — Л. : Сполом, 2005. — 336 с.
11. Шевченко Т. Єретик / Тарас Шевченко // Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — Т. 1. — С. 262–269.
12. Спільноти ранньо-протестантського коріння // Релігійні меншини України : монографія / за ред. А. Колодного. — К. : Укр. видавн. консорціум, 2011. — 600 с.
13. Флоровский Г. Пути русского богословия / Г. Флоровский. — К. : Путь к истине, 1991. — 600 с.
14. Колодний А. М. Релігійна мережа України 2015 року в її конфесійному зрізі і проблемах; Колодний А., Филипович Г. Релігійна мережа України 1992–2015 років: таблиця змін // Релігійна свобода: на перехресті епох, країн і культур. щорічник. — К., 2016. — № 19. — С. 190–210.
15. Нові релігії України // Історія релігії в Україні : в 10 т. / за ред. А. Колодного. — К. : УАР, 2010. — Т.8. — 828 с.